

Pedagoški vidici Džamanjićeva prijevoda *Odiseje*

ANTE PAVELIĆ

Zagreb

pavelicante24@gmail.com

UDK 821.14.09Homerus
81'255.4Zamanja, B.
37.01

Pregledni rad

Primljeno: 26. 4. 2021.

Prihvaćeno: 21. 9. 2021.

[https://doi.org/10.52685/pihfb.48.1\(95\).3](https://doi.org/10.52685/pihfb.48.1(95).3)

Sažetak

U prvom dijelu članka prikazan je Džamanjićev (1735 – 1820) život i djelo uz poseban naglasak na motive i uzore prilikom prevođenja *Odiseje*. Potom slijedi prikaz onoga što zapravo predstavlja pedagogija u samome djelu, koja se podrobnije razrađuje tijekom samoga rada, posebno kroz prikaz usporedbi Homerova grčkog izvornika sa Džamanjićevim latinskim prijevodom. Tako su u samome radu obuhvaćene usporedbe strukturalnih čimbenika, poput primjerice epiteta, ali i sadržajnih, tj. onih čije pomno iščitavanje, kroz pedagošku prizmu, ukazuje na povremene otklone latinskog prijevoda u odnosu na grčki izvornik. Stoga rad smjera prema zaključku djelomične nepotpunosti Džamanjićeva prijevoda *Odiseje* otvarajući pritom mogućnost zaključivanja da sam prijevod svoje nedostatke duguje najvećim dijelom kompleksnosti jednoga od najvećih djela svjetske književnosti.

Ključne riječi: Brno Džamanjić, Homer, *Odiseja*, »Operis ratio«, pedagogija

Uvod

Članak se bavi prikazom i razmatranjem pedagoških fenomena Homerove *Odiseje* i njihovom usporedbom s prijevodom *Odiseje* na latinski jezik isusovca Brna Džamanjića (*Bernardus Zamagna*).¹ Kao uzor prijevodu *Odiseje*,

¹ Brno Džamanjić (Bernard Zamanja) rođen je 9. studenog 1735. godine u Dubrovniku. Srednjoškolsko obrazovanje završio je u rodnome gradu, gdje je pohađao isusovački kolegij, a kao osamnaestogodišnjak otišao je na drugi isusovački kolegij u Rim, *Collegium Romanum*, gdje mu je grčki predavao nešto stariji suvremenik i zemljak, također porijeklom iz Dubrovnika, Rajmund Kunić (1719–1794). Svojim se životnim radom istaknuo poput Kunića, kao član znamenite aka-

Džamanjića je posebno nadahnuo Kunićev prijevod *Ilijade*, za koji se smatralo da ga nitko nije tako uspješno preveo.² Kunićev prijevod karakterizira uvodni predgovor »Obrazloženje djela« (»Operis ratio«), u kojemu je izložio svoja temeljna prevodilačka načela, koja su prepoznatljiva u pokušaju spajanja vjernosti (*fides*) i otmjenost (*venustas*). Kako bi barem djelomično ostvario zlatnu sredinu i zadržao metar dostojan junačkog djela, heksametar, uz svoje iznimno poznavanje grčkoga, Kunić katkada određene riječi i izraze prevodi s više, ili manje riječi, čuvajući semantiku u okvirima metra. Upravo zbog toga Kunićev ep ima znatno više stihova od izvornika, što je ujedno i razlog tomu zašto je Džamanjić, odlučivši slijediti isti prevodilački obrazac, proizveo preko tisuću stihova više od izvornika *Odiseje*.³

Svoj prijevod *Odiseje*, Džamanjić je prvi puta objavio 1777. godine u Sieni pod naslovom *Homeri Odyssea Latinis versibus expressa*, a djelo je bilo posvećeno tadašnjem toskanskom vojvodi Petru Leopoldu Austrijskom, kasnijem caru Svetoga Rimskoga Carstva.⁴ O važnosti prijevoda svjedoči i to da je prijevod, nakon prvog sienoskog, ugledao još dva izdanja: drugo izdanje u Veneciji (1783), a treće u Zadru (1832).⁵

Kako bi se uspješno pristupilo Džamanjićevu prijevodu *Odiseje* i to u predviđenom pedagoškom okviru, treba ponešto kazati i o onome, što se misli pod Homerovom pedagogijom. Naime još se u Platonovo vrijeme Homera sma-

demije Arkadije (*Accademia degli Arcadi*). Obnašao je razne dužnosti u raznim gradovima, radio kao profesor gramatike, retorike, grčkoga jezika, sve dok se zbog obiteljskih razloga nije vratio u rodni Dubrovnik 1783, gdje je ujedno dočekaio starost i smrt preminuvši 20. travnja 1820. godine. Sva svoja djela pisao je na latinskom, gotovo isključivo u stihu. Njegova autorska djela su dva manja epa: prvi *Echo* (Rim, 1764) kojemu je priložio i elegiju u čast Rajmundu Kuniću i drugi *Navis aëria* (Rim, 1768) kojemu je pridružio i deset elegija u slavu Djevice Marije s četiri idile. U prijevode s grčkog ubrajaju mu se prijevodi bukoličara Teokrita, cjelokupni prijevodi Hezioda te bukolike Moshia i Biona. Usto, na latinski je prepjevao stihove Homerove *Odiseje* (1777), koju je popratio raspravom o prevodilačkom umijeću »Obrazloženje djela« (»Ratio operis«) te se, baš kao i učitelj Kunić, istaknuo kao jedan od najuspješnijih prevoditelja u cjelokupnoj književnosti hrvatskog latinizma. Iako ni slova nije napisao na hrvatskom jeziku, u prilog doprinosu hrvatskoj prevodilačkoj baštini idu prijevodi s hrvatskog na latinski. Naime u heksametru je preveo i prepjevao *Radonju* Vladislava Menčetića i ulomak Gundulićeva *Osmana*.

² Irena Bratičević, »Novi prilozi za životopis Rajmunda Kunića«, *Povijesni prilozi* 31 (43/2012), pp. 193–215.

³ U odnosu na 15693 stiha u *Ilijadi* Kunić je proizveo 18790 heksametara; tako isto i Džamanjić, u odnosu na 12109 stihova *Odiseje*, proizveo je 13411. heksametara. Usp. Veljko Gortan, Vladimir Vratović (ur.), *Hrvatski latinisti / Croatici auctores qui latine scripserunt*, sv. 2, Pisici 17–19. stoljeća / Aucotres saec. XVII–XIX (Zagreb: Zora – Matica hrvatska, 1970), pp. 438 i 546.

⁴ Leopold II. vladao je od 1790. do 1792. godine.

⁵ Dajana Čosić, Matea Mrgan, Petra Šošarić, »Antički uzori u Džamanjićevu latinskom prijevodu *Odiseje*«, *Kroatologija* 7 (1/2016), p. 34.

tralo odgajateljem Grčke.⁶ Najveću zaslugu treba pripisati bogatu i razmatranju neiscrpnu sadržaju njegovih epova *Ilijade* i *Odiseje* koji su ovjekovječili jedno vremensko razdoblje, utisnuvši ga u cjelinu ljudske povijesne zbilje, čime su dobrim dijelom postali kulturološki temelj, ne samo zapadne, nego cjelokupne civilizacije. Posebnost tih epova je u prikazivanju i oblikovanju bogatstva svega stvorenja koje proizlazi iz promatranja svijeta, zemlje i neba, vode i zraka, stabala, životinja, ljudi i bogova.⁷ Tako primjerice, uz već spomenutu pedagogiju, mogu se u ovim epovima prepoznati i druga područja, poput filozofije, povijesti, religije, jezika geografije i dr.

Homerovi epovi su za cilj imali ocrtati idealnu sliku čovjeka i potaknuti želju za oponašanjem kvaliteta koje stoje iza takve slike. Homerski junaci, poput Ahileja, radije izabiru kratak i slavan, nego dug i skrovit život: slava je put k trajnom pamćenju pa stoga i jedinij ljudima doseživoj vječnosti.⁸ Njegovi epovi su predstavljali izvor uzora i ideala, obrasci koji su se mogli primijeniti u različitim životnim okolnostima, a sve je to bilo uklopljeno u pozitivnom odgojnom smislu kroz poticaj, podršku, savjet, bodrenje, ali i negativno, kao upozorenje, opomena, zabrana ili zapovijed.⁹ Tako je do izražaja najviše dolazila vrlina ili izvrsnost, (ἀρετή) koju je na ovaj ili onaj način zrcalio određeni lik. Zbog same semantičke širine ove riječi, nije ju lako prevesti jednom istoznačnom. Iz tog razloga treba ju sagledati kroz sveukupnost pojma koji predstavlja, a koji je u antici predstavljao jaku fizičku pojavnost, premoćnost, vrsnoću, spretnost, hrabrost, junaštvo, slavu i sve ono što bi se moglo pripisati fizičkim odlikama jednoga lika, to jest tjelesnoj savršenosti aristokratskog sloja.¹⁰ Naime upravo je aristokratski sloj, svojim primjerom, odgovoran za posredovanje vječnog ideala i svojevrsni odgoj običnoga puka.¹¹

Dok je junaštvo u *Ilijadi* svojim najvećim dijelom usredotočeno na »aristiju« (ἀριστεία) koja predstavlja fizičke odlike i vrsnoću likova u ratobornoj hrabrosti, što je odgajnika trebalo izgrađivati prema želji za oponašanjem

⁶ Plat. *Rep.* 606, E.

⁷ Walter F. Otto, *Bogovi Grčke: slika božanskog u zrcalu grčkog duha*, (Zagreb: AGM, 2004), p. 22.

⁸ Walter F. Otto, *Bogovi Grčke. Slika božanskog u zrcalu grčkog duga*, p. 23: »Homerski svijet nazora i misli morao je nastati prije dovršetka samih Homerovih epova. O duhovnom procesu koji se tad odigrao nažalost ne posjedujemo nikakva izravna svjedočanstva; pred nama samo moćno stoji ono što je iz njega nastalo.«

⁹ Marko Pranjić, *Na iskonima europskoga odgoja: Telemah kao odgajnik*, (Zagreb: Matica hrvatska, 2013), pp. 33–34.

¹⁰ Marko Pranjić, *Na iskonima europskoga odgoja: Telemah kao odgajnik*, p. 60.

¹¹ Werner Jaeger, *Paideia: the Ideals of Greek Culture*, sv. 1, (Oxford: Basil Blackwell, 1946), pp. 6–7.

junačkih djela, *Odiseja* nudi drugačije vrijednosti.¹² One su najprije temeljene u naglašavanju sposobnosti koje proizlaze iz čovjekove snalažljivosti i spretnosti temeljene na ljudskom intelektu (πολύμητις). To je vidljivo u pojedinim dijelovima, a odražavaju se kroz pojedine riječi u kojima se skriva djelić sadržaja, poput osobnih imena likova i epiteta kojima su likovi oslikani, npr. »okretni Telemah« (Τηλέμαχος, πολύτροπος). Osim imena i epiteta, zbog svoje usmjerenosti na sadržaj samoga epa, kao zaseban fenomen mogu se razmatrati i pedagoški trenutci epa. U njima je vidljiv pedagoški put, kojem je cilj da se od Telemaha napravi samomislećega subjekta, što je ujedno i ključni vid pod kojim se *Odiseju* nikako ne može gledati izvan njezina pedagoškoga potencijala.¹³

Cijeli ep sačinjava postojanu cjelinu, u kojoj se katkada prikazuju različiti događaji pojedinih likova, koji su ipak međusobno upućeni jedni na druge. Dijelovi u kojima se najviše vidi pedagoška poruka, koja je istaknuta kao nit vodilja u ovome radu, vidljiva je u prva četiri pjevanja te od 15. do 17. pjevanja. Budući da je nemoguće ne uočiti povezanost i isprepletenost spomenutih pjevanja, u kojima je Telemah prikazan kao glavni lik koji se nalazi u životnoj borbi, može ih se izdvojeno zaokružiti u zasebnu cjelinu pod nazivom »Telemahija«.¹⁴

Usporedba Homera¹⁵ i Džamanjića¹⁶

Izuzetno važne su filološke usporedbe Homerova izvornika s Džamanjićevim prijevodom *Odiseje* kroz odabrane trenutke koji se mogu svrstati u pedagoške fenomene koje suvremena pedagogija prepoznaje kao relevantne za detaljnije proučavanje te ujedno upotpunjuju pristup hermeneutici homerskih epova.¹⁷

¹² Tu razliku u svojem predgovoru prijevoda *Odiseje* »*Ratio operis*« ističe i Džamanjić te kaže da u *Ilijadi* do izražaja dolazi stil koji je uzvišen i veličanstven (*sublime ac magnificum*), dok je u *Odiseji* smirujući i umjeren (*aequabile ac temperatum*) pritom ju krasi providnost i umnost u izvlačenjima iz opasnosti te brzina djelovanja i spretnost koja obilježava glavnog lika Odiseja.

¹³ Werner Jaeger, *Paideia: the Ideals of Greek Culture*, p. 29.

¹⁴ Marko Pranjčić, *Na iskonima europskoga odgoja: Telemah kao odgajnik*, p. 99.

¹⁵ Svi tekstovi vezani uz Homerovu *Odiseju* preuzeti su s mrežne stranice »Perseus Digital Library« (<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0135%3Abook%3D1%3Acad%3D1> zadnji pristup – 6. 12. 2020). Na toj je mrežnoj stranici grčki tekst preuzet iz Loebova izdanja Homerove *Odiseje: Homer, The Odyssey with an English Translation by A.T. Murray*, PH.D. in two volumes. Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1919.

¹⁶ Svi tekstovi vezani uz Džamanjićev prijevod *Odiseje* u kojemu je sadržan i predgovor pod nazivom »*Ratio operis*«, preuzeti su sa stranice »CroALA« <http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/navigate.pl?croala.376> (zadnji pristup: 6. 12. 2020).

¹⁷ Temelj za pedagoško sagledavanje Homerovih djela uzet je prema engleskom prijevodu

Osobna imena i epiteti

Kao uvod usporedbama Homerova izvornika i Džamanjićeva prijevoda *Odiseje* treba u kratkim crtama prikazati važnost osobnih imena.¹⁸ Ako se etimološki¹⁹ sagledaju, imena kriju u sebi poruku, kroz koju se nerijetko zrcali djelić životnog sadržaja, onoga koji nosi određeno ime.²⁰ Ovdje se rasprava o važnosti osobnih imena ograničava samo na ime Telemaha (Τηλέμαχος). Ako se ime etimološki sagleda, sastavljeno je od priloga τῆλε (daleko) i imenice μάχη (borba, bitka) uz imenski završetak -ος na kraju te u okvirima pedagoške slike *Odiseje*, doslovno se može prevesti kao borac na daljinu ili pak borac na duge staze. To iznimno ukazuje na egzistencijalne teškoće s kojima se Telemah susreće. Zbog dvadeset godina izbivanja oca Odiseja, osuđen je na borbu s novim i nepredvidivim situacijama, kojih ne nedostaje. Osuđen je na samostalnu borbu k dozrijevanju, što iziskuje veliki napor i zalaganje njega samoga, bližnjih mu prijatelja, rodbine pa i samoga božanstva kod kojega se posebno omilio svojom rodoslovnom stečevinom. Između ostaloga, Telemah predstavlja pojedinca koji nema uobičajene predodređenosti za sretan ishod odgojnog procesa te je u neku ruku lik koji ocrta sve poteškoće s kojima se mora susresti u dosezanju svoje zrelosti.²¹

O važnosti priloga τῆλε može se vidjeti i konkretno u primjeru kada ga Atena upozorava da nije lijepo što luta »daleko« od kuće. Ovdje se može uključiti i situacija kada se Telemah otišao pomoliti Ateni daleko (ἀπάνευθε), a ona mu je potom došla blizu (σχεδόνθεν):²²

knjige iz Wernera Jaegera *Paideia: the Ideals of Greek Culture* (1946) i knjige Marka Pranjića *Na iskonima europskoga odgoja: Telemah kao odgajnik* (2013).

¹⁸ O ulogama, definicijama i percepciji osobnih imena u Homerovim epovima, u određenim vremenskim razdobljima, govori u svojem doktorskom radu Zvonko Liović – Usp. Zvonko Liović, *Homerova interpretacija osobnih imena*, (Sveučilište u Zadru: doktorska disertacija, 2013).

¹⁹ Sama riječ ἐτυμολογία, etimološki gledano, razotkriva djelić svoje pojavnosti budući da je sastavljena od pridjeva ἔτυμος (prav, istinit) i λόγος smisao, govor, slovo, riječ). Platon ju je označio kroz riječ δύναμις, »sila koja se krije u imenu« (Plat. *Krat.* b,c; 405e; 435d) i kao ὀρθότης τῶν ὀνομάτων, »ispravnost imena« (Plat. *Krat.* 422d, 428e).

²⁰ Primjerice na ovo se referira i sam Jaeger: »Homer, koji voli imena koja nešto znače, barda u prvoj knjizi *Odiseje* naziva Femijem – 'čovjekom koji širi izvještaj', 'govornikom slave'. I ime feačkog barda, Demodoka, sadrži aluziju na publicitet koji on stvara.« U: Werner Jaeger, *Paideia: the Ideals of Greek Culture*, p. 40.,

²¹ Marko Pranjić, *Na iskonima europskoga odgoja: Telemah kao odgajnik*, pp. 100–101.

²² Zvonko Liović, *Homerova interpretacija osobnih imena*, p. 156: »Telemah je dakle otišao daleko, pomolio se, a Atena mu je zatim došla blizu. Odabir riječi ni ovdje nije slučajna, budući da prilog ἀπάνευθε 'daleko' odgovara po značenju prilogu τῆλε, dok σχεδόνθεν 'blizu' znači upravo obrnuto. Taj nam primjer dovoljno govori o važnosti semantičkih obra zaca prilikom interpretacije«.

»Τηλέμαχ', οὐκέτι καλὰ δόμων ἄπο τῆλ' ἀλάλῃσαι« (Hom. *Od.* 15, 10)²³

»Τηλέμαχος δ' ἀπάνευθε κιῶν ἐπὶ θίνα θαλάσσης« (Hom. *Od.* 2, 260)²⁴

»ὧς ἔφατ' εὐχόμενος, σχεδόθεν δέ οἱ ἦλθεν Ἀθήνη« (Hom. *Od.* 2, 267)²⁵

»Sedibus a patriis nimium jam tempore longo

Lentus abes« (Džamanjić, *Od.* 15, 11–12)

»Telemachus vero secreta ad litora cessit« (Džam. *Od.* 2, 316)

»Sic ille oranti, coram stetit obvia Pallas« (Džam. *Od.* 2, 326).

Džamanjić nije baš mogao prevesti Telemahovo ime nekim drugim, no svakako je nehotice zakinuo bogatstvo epa. Uz to, uspoređujući gore navedene stihove, ni kod prijevoda priloga »daleko«²⁶ ne osvrće se na udaljenost od kuće, nego na vrijeme koje je dugo i zbog kojega izbiva (*longo tempore abes*). Osim što ne traži za udaljenost, ne osvrće se ni na upotpunjavanje semantičkog polja koje zauzima srodna riječ, prilog koji također upućuje na nešto što se odvija daleko (*ἀπάνευθε*), nego je prevodi tajanstvenom i skrivenom obalom (*secreta ad litora*) gdje se sklonio (*cessit*) u molitvu Ateni, koja je došla ususret, pred njega (*coram stetit obvia*).

Džamanjić je u mnogočemu slijedio latinski prijevod *Ilijade* svojega subrata i učitelja Rajmunda Kunića, zbog čega je također napisao predgovor svojemu prijevodu, naslovivši ga isto, ali s nešto drukčijim rasporedom riječi, »Ratio operis«. U predgovoru se oslonio na mišljenje učenih ljudi, prema kojima je neostvariv prijevod koji je metrički i semantički sukladan izvorniku pa bi sam ep, tako preveden, ispao ili krut zbog nedostatka ritma ili bi uvelike odstupao od izvornika. Upravo je to stvar koja ga je smetala u pristupu, jer ono što on želi postići temeljeno je na pokušaju prenošenja u drugi jezik, a da je pritom zahvaćen istim pjesničkim žarom koji je nekoć obuzeo i izvornog autora (Homera), što je Džamanjić pripisivao prevoditelju *Ilijade* Rajmundu Kuniću i njegovu

²³ »Nije, Telemaše l'jepo, što od kuće lutaš daleko«. Dalje će se na isti način uspoređivati i to tako da se u tijeku prvoga odlomka ukaže na pojedine dijelove iz grčkog izvornika, u potonjem će slijediti naglasak na ključne dijelove Džamanjićeva latinskoga prijevoda s obzirom na istaknute dijelove grčkoga izvornika, dok će latinski i grčki stihovi biti umetnuti na prijelazu iz jednoga odlomka na drugi. U fusnoti bit će ponudeni hrvatski prijevodi *Odiseje*, koji, budući da su prijevod, ali i zbog eventualnih semantičkih nepodudarnosti, ne predstavljaju okosnicu za usporedbu s latinskim Džamanjićevim prijevodom. Prijevodi na hrvatski preuzet je iz: Homer, *Odiseja*, preveo i protumačio Tomo Maretić, pregledao i priredio Stjepan Ivšić (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 2003).

²⁴ »A Telemah pode daleko na obalu morsku,«.

²⁵ »Tako se pomoli on i Atena se približi njemu,«.

²⁶ Neprevođenje ovoga priloga ukazuje ili na Džamanjićevo nerazumijevanje važnosti navedenog priloga, ili na potpuno zanemarivanje.

prijevodu. Dvije stvari koje je smatrao ključnima za uspješnost su ove: da se ne dodaje ništa što ne bi moglo pridonijeti rasvjetljavanju događaja, a isto tako da ne izostavlja ništa, osim onoga što je već dovoljno rečeno.

Jasno je da Džamanjić nije bio dužan ponuditi sadržajno latiniziranu alternativu za gore spomenuta imena, niti na ovome treba graditi njegovu neuspješnost prijevoda *Odiseje* ili nerazumijevanje svojevrsne metatekstualne pozadine, ali nadovezujući se na njegovu uvodnu raspravu, treba se primijeti svojevrsna nedosljednost. Naime upravo u svojem predgovoru »*Ratio operis*« uspoređuje svoj prijevod prvih dvaju stihova *Odiseje* s Horacijevim:²⁷

»ἀνδρα μοι ἔννεπε, μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσεν:« (Hom. *Od.* 1,1–2)²⁸

»Dic mihi, Musa, virum, captae post tempora Troiae
qui mores hominum multorum vidit et urbes.« (Hor. *Ars* 142–143)

»Musa, virum memora, varium qui pectore versans
Ingenium, erravit longum post eruta Trojae« (Džam. *Od.* 1,1–2).

U svojem je predgovoru Džamanjić istaknuo Odisejev značaj (*character*) koji je obilježen njegovom lukavošću, koja ujedno i predstavlja ključ za razumijevanje cijeloga epa, a to je epitet²⁹ πολύτροπος, koji Horacije izostavlja u svom prijevodu. Džamanjić, iako s osjetnim ponosom, ne zamjera Horaciju toliko, koliko, primjerice, Simonu Lemmu. Naime, upravo su epiteti, oni dijelovi epa koji, slično kao i osobna imena, upotpunjuju jezgrovitost Homerovih epova. U njima se prepoznaju osobine pojedinih junaka, njihova osobnost, porijeklo, djelovanje. Tako je upravo epitet πολύτροπος svojstven Odiseju jer predstavlja osobu koja se »nalutala«, ali još više onoga koji je okretan, lukav, mudar, vješt. Džamanjić ovu riječ prevodi zanimljivim izrazom: »*varium qui pectore*

²⁷ Horacije u svojem djelu *Ars poetica* proziva jednog kikličkog pjesnika za način na koji je započeo ep i sam donosi prva dva stiha prijevoda *Odiseje* kojima iskazuje svoje mišljenje o poželjnom obliku prevođenja (Hor. *Ars* 136–145). Uz Horacija, sličan propust pronalazi i u prijevodu *Odiseje* Simona Lemmu (1511 – 1550), koji je cjeloviti prijevod objavio 1549. godine u Bazelu. Džamanjić poseban naglasak stavlja na Lemmovo izostavljanje već spomenutog epiteta πολύτροπος (»okretan«), ustvrdivši pritom da Lemm nije dorastao poslu kojega se uhvatio.

²⁸ »O junaku mi kazuj, o Muzo, o prometnom onom,

Koji se mnogo naluto razorivši presvetu Troju;«.

²⁹ Werner Jaeger, *Paideia: the Ideals of Greek Culture*, p. 41: »Njegov učinak na epove možemo vidjeti u svakom detalju stila i strukture. Primjerice, epski jezik karakterizira uporaba stereotipnih ukrasnih epiteta. Ta upotreba izvire izravno iz izvornog duha starog κλέα ἀνδρῶν. U velikim epovima koji su vrhunac duge evolucije herojske poezije, ti su epiteti često fosilizirani; ali njihovu upotrebu nameću epske konvencije.«

versans ingenium«, doslovno: »koji u grudima vrti spretan/okretan um« koji zapravo ukazuje na rastezljivost pojma πολύτροπος, jer upućuje na lukavost koju Odisej krije u sebi.

U cjelokupnoj *Odiseji* postoje i oni epiteti kroz čiju pojavu se u tekstu može povući izravna paralela i izvršiti usporedba osobina pojedinih likova, koja se pripisuje katkada Odiseju, a katkada Telemahu. Obojica su pripadnici aristokracije i kao dionici najuglednijeg društvenog sloja predstavljaju ono što se može podvesti pod pojam ἀρετή (vrlina, izvrsnost). Svoj primjer i uzoritost, osim svome uglednom rodoslovlju, imaju zahvaliti i svome božanskome porijeklu koje se promiseće kao legitimacijski čimbenik aristokracijskog i junačkog značaja u junačkom djelu – epu. Neki od epiteta³⁰ koji igraju vodeću ulogu za opisivanje Odiseja su njegova plemenitost i izvrsnost (ἀμύμων), ukazivanje na Odisejev božanski gen, tj. da je bogolik (ἀντίθεος) ili pak da je od boga rođen (διογενής) uz ostale srodne riječi koje ukazuju na Odisejvu božanstvenost (δῖος, θεῖος).³¹ Iako je u svom predgovoru izrazito naglasio važnost jednog od Odisejevih epiteta (πολύτροπος), svi ostali epiteti, u nastavku epa, Džamanjiću gotovo da ne predstavljaju veliku važnost, dapače u većoj mjeri ih ne prevodi, nego tek povremeno pokazuje težnju da pojedine epitete prevodi s djelomično podudarnim riječima bez ustaljenih istoznačnica.³² Tu zapravo nastupa pravi problem, jer prilikom usporedbe Telemaha, koji je toliko beznadan i sumnjičav u svoje porijeklo, i njegova oca Odiseja koji je na iscrpnom putu povratka kući svojoj ženi i davno viđenome sinu, epiteti su upravo oni čimbenici koji obogaćuju radnju, ali daju i svojevrsnu poruku čitatelju ili slušatelju, da su genetsko naslijeđe i vlastiti angažman oko samoodgoja i izrastanja u samostalnu jedinku, dvije neodvojive sastavnice u izgradnji svakoga čovjeka.³³ Poput oca

³⁰ Epiteti vezani za Odiseja i Telemaha, koji se obrađuju u nastavku, već se nalaze u doktorskom radu Petre Šošarić, koja ih navodi kao jedan od oblika homerskih formula. Iako je naslov dokorskog rada usmjeren na prikaz tipova homerskih formula u Kunićevom prijevodu *Ilijade*, u radu je, istim načelom, prikazan i Džamanjićev prevodilački pothvat. Usp. Petra Šošarić, *Tipovi homerskih formula u Kunićevu latinskom prijevodu Ilijade*, (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: doktorska disertacija, 2015), pp. 138–148 i pp. 153–155.

³¹ Odisejevi epiteti nisu vezani samo za njegovo božansko porijeklo, nego i za ostale njegove značajke, poput njegovog porijekla po ocu Laertu (Λαερτιάδης), da je sa otoka Itake (Ἰθακήσιος), da je dobar (ἔσθλός), strpljiv (ταλασίφρων), ratoboran (δαίφρων), razoritelj gradova (πολιίπορος), srčan (μεγαλήτωρ) i dr.

³² To su primjerice riječi: *divinus, clarus, magnanimus*.

³³ I prema mišljenju suvremene pedagogije, odgajnika se smatra središtem odgoja. Naime prilikom odgoja, treba uvijek računati sa stvarnošću koja čini čovjekovu osobu te ga se u odgojnom procesu treba gledati ne kao objekt nego kao istinskog subjekta. Odgajnik je ujedno i protagonist vlastitog odgoja, koji nije moguć bez samoodgoja, katkada u pojedinim situacijama ovisi samo o

Odiseja, i Telemah je bogolik (θεοειδής), ali je u nekim epitetima prikazan i kao razuman (πεπνυμένος). To je ujedno najdojmljivija Telemahova vrlina koja izrazito upućuje na oca, poznata po umnosti i dovitljivosti, ali je ujedno i vrlina koja nam prikazuje Telemaha kao plodno tlo za odgojni put, koji će mu prirediti samo božanstvo, koje ravna životom svakog pojedinca.

Kao i kod Odisejeva primjera, tako i kod Telemahova, Džamanjić u velikoj mjeri izostavlja prevođenje navedenih epiteta. Zanimljivo je da ni u jednom slučaju riječ πεπνυμένος (mediopasivni particip perfekta glagola πέπνυμαι, biti mudar, biti svjestan svojih sposobnosti), ne prevodi, nego, umjesto toga, povremeno ističe rodbinsku povezanost Telemaha i Odiseje (*natus, natus Ulysse, gnatus Ulysse, filius* i dr.). To sve ipak nije ni blizu ciljanog prevođenja epiteta, o čijoj smo važnosti već govorili, nego mu predstavljaju povremenu mogućnost da njihovim potpunim izbacivanjem ili približnim prijevodom zaokruži prvenstveno metričku sliku svojega rada koja ga je, na kraju krajeva, prisilila na konačno uvećanje broja stihova. Ipak ostaje zanimljivim zaključiti i to da je Džamanjić opisao Lemma nedoraslim za posao prevođenja, istaknuvši upravo izostavljanje epiteta, čiju važnost i sam Džamanjić prepoznaje, ali ne sprovodi dosljedno u daljnjem tijeku svojega prijevoda.

Nekoliko sadržajnih usporedbi

Neprevođenje epiteta kod Džamanjića ukazuje na svojevrsnu nedostatnost pa se može pretpostaviti da postoje i određeni sadržajni otkloni, koji će u nastavku biti razmotreni prema pedagoškoj osnovi.

Odlukom bogova da se Odisej konačno vrati kući, Atena kuje plan po kojem se povratak junaka ima dogoditi. Osim toga svoj monolog pred bogovima završava time kako će ona posjetiti Telemaha i kako će ga nagnati u konačan pohod da bi se konačno susreo s ocem. U ovome trenutku brižnosti ocrtava se i pedagoški pristup kako je Atena to namjeravala izvesti. Ljepota brižnosti kojom je izrekla stihove u kojima je pokazala svjesnost odgojne poteškoće i dokinutosti u kojoj se Telemah nalazio, vidljiva je i u načinu kojim želi da se cijeli proces odvije. Želi usmjeriti Telemaha da o zgodama koje su Odiseja zahvatile, uči propitkujući o njima (νόστον πεισόμενον πατρός). Iz toga razloga se glagol πυνθάνομαι («učiti propitkivanjem, istraživanjem») može gledati i kao odgojna metoda kojom Atena želi potaknuti Telemaha da se svojim zalaganjem uputi prema spoznaji o očevoj sudbini:

njemu. Usp. Marko Pranjić, *Pedagogija: Suvremena stremljenja, naglasci, ostvarenja* (Zagreb: Hrvatski studiji, 2001), pp. 58–60.

»πέμψω δ' ἐς Σπάρτην τε καὶ ἐς Πύλον ἡμαθόεντα
νόστον πευσόμενον πατρὸς φίλου, ἦν που ἀκούσῃ,
ἠδ' ἵνα μιν κλέος ἐσθλὸν ἐν ἀνθρώποισιν ἔχησιν.« (Hom. *Od.* 1, 93–95)³⁴

»Mox etiam Pyliasque oras, Spartamque jubebo
Tendere, si qua suas veniat genitoris ad aures
Fama, vel ipse virum claro celebretur honore,« (Džam. *Od.* 1, 104–106).

Džamanjić vjerno prikazuje trenutak u kojem će Atena svojim činom postići to da Telemah krene u pravom smjeru (*jubebo tendere*), u Spartu i Pil iz kojih slijede daljnji koraci istraživanja. Jedan od ishoda toga poslanja jest i slava koja će mu se preslikati kroz očevo ime kada se pojavi među drugim muževima (*ipse virum claro celebretur honore*) iz čega može naučiti o časti koju mu je svojim životom i djelom Odisej ostavio u nasljedstvo. Džamanjić ipak izostavlja ključan glagol (*πευσόμενον*) koji opisuje način kojim je Atena zamislila ostvarivanje plana, a to je učenje propitkivanjem, koji ujedno ukazuje na isprepletenost pedagoškog procesa kojemu je začetnik samo božanstvo.

Kao što je vidljiva manjkavost Džamanjićeva prijevoda u prethodnoj usporedbi, isto se može zaključiti i o ostatku samoga djela. Ipak sama opširnost Homerove *Odiseje* ograničava mogućnost cjelokupnog sagledavanja i uspoređivanja prijevoda s izvornikom, zbog čega je ujedno izdvojen pedagoški okvir kao posebno oslikana cjelina pod nazivom »Telemahija«. Iako je i sama »Telemahija« izrazito opširna, i podložna daljnjim pedagoškim razmatranjima unutar *Odiseje*, ovdje služi to da se u još nekoliko trenutaka pristupi Džamanjićevu prijevodu te da se, koliko je to dopustivo, zaključi o njegovu pristupu kroz navedeni pedagoški sadržaj.³⁵

Božanstvo čovjeku može dati i oduzeti sreću u životu, baš kao što je uzevši Odiseju mogućnost da se smjesti nakon rata vrati kući, uzelo mogućnost i Telemahu da se razvija u prisutnosti oca. Ipak mu je odlučilo nešto dati, tako što je oca uputilo na pravi smjer, ali i sina potaklo na osamostaljenje, probudivši ga iz odgojnog drijemeža. Atena mu je došla u obličju stranca (*ξένος*), starog Odisejeva prijatelja Menta. Dočekivanje stranca iziskivalo je veliku srdačnost i poštovanje jer upravo se u strancu mogao nalaziti preobličeni božji lik, a nepoštovanje prema onima koji drže konce ljudskih života nimalo nije bezazlena stvar. Zbog toga, nužno je bilo ponijeti se prema strancu najsrdačnije i odati mu gostoprimstvo, uostalom, zbog toga je sama riječ *ξένος* označavala prijatelja,

³⁴ »Ja ću u Spartu poslat i Pilos pjeskoviti njega,
Neka za milog oca propitkuje, ne bi li čuo,
Ne bi li tak slavu i diku med ljudima steko.«

³⁵ Usporedbe su podrobnije razrađene u diplomskom radu: Ante Pavelić, *Ratio studiorum vs. Operis ratio u Zamanjinom prijevodu »Odiseje«*, (Zagreb: Hrvatski studiji, 2019), pp. 14–46.

to jest onoga koji je dobrodošao. Telemah je po prigodnom običaju Atenu u obličju Menta prihvatio i pružio joj sve dužno poštovanje.

Prije nego što je konačno prišao strancu, tj. Ateni, Telemah je srdit u duši (νεμεσσήθη ἐνὶ θυμῷ) zbog usuda koji smatra nepravednim i koji mu kroz svaku novu situaciju stvara daljnju neizvjesnost i određeni nemir. Neizvjesnost iz koje je proizašla srdžba uzrokovana je time što stranac (ξένος) dugo čeka pred vratima (δηθὰ θύρησιν ἐφεστάμεν). Ono što slijedi u idućim stihovima ne izgleda u početku u potpunosti kao gostoprinstvo. Uzevši joj oružje, zgrabio je desnu ruku (χεῖρ' ἔλε δεξιτερήν) te progovorio krilate riječi (ἔπεα πτερόεντα προσηύδα). U cijeloj hrpi iscrpljujućih događaja, morao je poštovati red prema strancu, pozdravio ga je brzo te mu naznačio, da će, najevši se hrane (δείπνου πασσάμενος), pripovijedati što mu je potrebno (μυθήσεται ὅττεό σε χρή).

»τὰ φρονέων, μνηστήρσι μεθήμενος, εἶσιδ' Ἀθήνην.
βῆ δ' ἰθὺς προθύροιο, νεμεσσήθη δ' ἐνὶ θυμῷ
ξεῖνον δηθὰ θύρησιν ἐφεστάμεν: ἐγγύθι δὲ στὰς
χεῖρ' ἔλε δεξιτερήν καὶ ἐδέξατο χάλκεον ἔγχος,
καὶ μιν φωνήσας ἔπεα πτερόεντα προσηύδα:
χαῖρε, ξεῖνε, παρ' ἄμμι φιλήσεται: αὐτὰρ ἔπειτα
δείπνου πασσάμενος μυθήσεται ὅττεό σε χρή« (Hom. *Od.* 1, 118–124)³⁶
»Id juvenis volvens conspexit Pallada, et altis

Prosiliit foribus subito, indignatus amico
Quippe animo, ante domos longum quod degeret hospes.
Jamque adstans propior, dextramque amplexus inhaesit,
Accepitque hastam, breviter sic deinde loquutus:
Salve, hospes; tibi tecta patent, epulisque refectus,
Quidquid erit, prodes tranquilla per otia fando.« (Džamanjić, *Od.* 1, 129–135).

Džamanjić u svojoj inačici³⁷ Telemahovu srdžbu prenosi riječju *indignatus*, ali i dodatno naglašava agilnost (*subito*) s kojom je istrčao (*prosiliit foribus*) ususret pridošlom strancu (*hospes*). U nastavku, osim što je blaži pristup prili-

³⁶ »U toj sjedeći misli med proscima spazi Atenu,
Upravo kapiji pođe u duši srdit, što dugo
Stranac kod vrata čeka, i odmah pristupi k njojzi,
Za ruku uhvati desnu i koplje joj mjedeno uzme,
Besjedu započne s njom i prozbori krilate r'ječi:
Zdravo da si, o stranče! počastit ćemo te sada,
A kada se nasitiš jela, iskazat ćeš čega ti treba.«

³⁷ Dalje će se uspoređivati naisti način, a to je da se u tijeku jednoga odlomka ukaže na pojedine dijelove iz grčkog izvornika, u potonjem će slijediti naglasak na ključne dijelove Džamanjićeva prijevoda s obzirom na istaknute dijelove grčkoga izvornika, dok će latinski i grčki stihovi biti umetnuti na prijelazu s jednoga odlomka na drugi.

kom preuzimanja koplja, koje je stranac nosio sa sobom; naime, nije ga zgrabio, nego preuzeo (*accepitque hastam*), izostavio je važan stav i držanje koje je Telemah zauzeo prema strancu, okarakteriziravši krilatost (*πτερόεντα*) kroz kratkoću, to jest naveo je da je Telemah kratko progovorio (*breviter loquutus*). Džamanjić tako nije u potpunosti, ali je ipak djelomično uskratio na bogatstvu izričaja kakav je vidljiv u izvorniku kroz spomenutu krilatost koja može predstavljati i svojevrsnu usiljenost poštivanja običaja, opisanu u nastavku. Nakon kratkog pozdrava (*salve hospes*) i naznake da su mu vrata kuće otvorena (*tecta patent*), Džamanjićev Telemah, u završetku obraćanja svome strancu, za razliku od Homera, gdje se vidi jasnoća i izravnost, dopušta pripovijedanje u mirnoj dokolici (*tranquilla per otia fando*).

Nakon već poodmaklog razgovora, u kojem je Ment (Atena) predstavio svoje porijeklo, i nakon što je ustvrdio pred samim Telemahom divljenje prema njemu, tj. Odisejevu sinu koji je već stasao, što je kod Telemaha izazvalo određenu uzbuđenost, uslijedilo je ponovno malodušje i sumnja u to što mu se govori da je on Odisejev sin. Telemah tvrdi da ga majka pripisuje Odiseju, ali da zapravo nitko ne zna porijeklo svojega rođenja.³⁸

Ment je strpljiv s Telemahom. Polako kreće s njim u razgovor³⁹ kojim će ga naposljetku i osokoliti za daljnju životnu borbu. Pokušava doprijeti do njega, napomenuvši mu kako ga neće bogovi samo tako ostaviti, ali oprezan je i dalje u svome pristupu te ovaj puta izravno pita Telemaha da mu pojašni koji je točan povod dolasku prosaca. Telemah mu iznosi ključne muke koje se ocrtavaju u propasti slave njihove kuće, nepoznavanju sudbine vlastita oca, tuzi na koju ga sve to goni, i u proscima, što mu na jadnu majku vrše pritisak, a uz sve to, njemu rade o glavi. Na to mu Ment srdito odgovara kako bi Odisej postupio sa svima njima. Međutim Ment se više ne suzdržava od djelatnijeg pristupa. Polako do izražaja dolazi njegov stvarni oblik, koji se skriva u njegovom liku – Atena. Predlaže Telemahu, čak na neki način i zapovijeda, da okupi Ahejce i da im se očituje, ali da i majci naznači što će dalje, ako joj srce ide za udajom. Potom ga upućuje na ljude od kojih će učiti o povratku svoga oca, ode li k Nestoru u Pil, potom Menelaju u Spartu, a od saznanja koja stekne na putu znat će što mu je dalje činiti.

Ključni trenutak postupne promjene i prestanak malodušja kod Telemaha, Ment donosi na kraju razgovora, naglasivši mu kako, kada već nije takvoga uzrasta (*οὐκέτι τῆλικός*⁴⁰ ἔσσι), nije prilično da se djetinji (*νηπιᾶας ὀχέειν*).

³⁸ Usp. Hom. *Od.* 1, 213–218.

³⁹ Tekući razgovor vidljiv je u prvom pjevanju od 222. do 292. stiha.

⁴⁰ Pridjev *τῆλικός* (tolike dobi) u *Odiseji* sveukupno se javlja četiri puta i to isključivo uz Telemaha. – Usp. Zvonko Liović, *Homerova interpretacija osobnih imena*, p. 157.

Potom mu navodi primjer (παράδειγμα) Orestov kroz koji želi ukazati na to kakva je slava dopala Oresta, nakon što je ubio Egista. Ne samo da se prestane djetinjiti, nego da se i ojunači (ἄλκιμος ἔσσι), a razlog je u tome što ga vidi krasnog (ὀρόω καλόν) i poraslog (μέγαν), ali i u tome kako bi i o njemu jednom potomci dobro govorili (ὀψιγόνων ἐν εἴπῃ).

»<...> οὐδέ τί σε χρῆ
νηπιᾶς ὀχέειν, ἐπεὶ οὐκέτι τηλίκος ἔσσι.
ἢ οὐκ αἰεὶς οἶον κλέος ἔλλαβε διὸς Ὀρέστης
πάντας ἐπ' ἀνθρώπους, ἐπεὶ ἔκτανε πατροφρονῆα,
Αἴγισθον δολόμητιν, ὃ οἱ πατέρα κλυτὸν ἔκτα;
καὶ σὺ, φίλος, μάλα γάρ σ' ὀρόω καλόν τε μέγαν τε,
ἄλκιμος ἔσσ', ἵνα τίς σε καὶ ὀψιγόνων ἐν εἴπῃ.« (Hom. *Od.* 1, 296–302)⁴¹

»<...> an non pervenit ad aures
Fama tuas, retulit nuper quam clarus Orestes
Insignem in cunctis, patriae quum tristia caedis
Crimina nil metuens Aegisthi morte piavit?
Tu quoque, nam valido florentem corpore cerno,
Aude animo, sileant ne te venientia secla.« (Džam. *Od.* 1, 320–325).

Džamanjić prenosi radnju koja je svojim smislom usko povezana s voljom bogova, naime svaki je ljudski događaj ili čin vođen njihovom voljom.⁴² Ovo zasigurno ide u prilog neizostavnosti bilo kojeg dijela Homerova epa, a napose onih kroz koje je ocrtan jedan djelić božanske emanacije Atene koja je preuzela odgoj Telemaha. Ovome treba priložiti i suglasje svih bogova, prvenstveno oca Zeusa, da se Atena metodički, već prema svojim odlikama koje su nemjerljive i nedostupne ljudskom umu, posveti rasplitanju cijele situacije. Naime kao božanstvo koje ima uvid u situaciju, ne bi joj bilo potrebno ikakvo obraćanje Telemahu da bi doznala stvaran problem, ali s ciljem da se pomogne zname-nitom i važnom pojedincu, treba pretpostaviti kako svojim božanskim umom postavlja svako pitanje i upućuje pravovremeno svako sokoljenje vodeći se načelima božanskoga logosa. Iako u završetku obraćanja Telemahu Džamanjić donosi cijeli primjer Orestov kroz slavu (*fama*) koja se raširila nakon ubojstva Egistova, prije toga izostavlja jedan od važnijih trenutaka u kojem je Atena izre-

⁴¹ »<...> prilično nije
Tebi da djetinjiš još, kad nisi takove dobi
Ne znaš li, kakva je slava Oresta zapala divnog
Među ljudima svim, što ubilca očeva smače,
Podmuklog onog Egista, što oca mu dičnoga ubi?
I ti se, prijane, daj ojunači, - jer vidim te krasna,
I visoka te vidim, - da jednoć te hvale potomci.«

⁴² Werner Jaeger, *Paideia: the Ideals of Greek Culture*, p. 51.

kla svojevrsnu opomenu, u kojoj se kristalizira nužno prelaženje u zreliju fazu i pristup problemu kroz konkretno djelovanje, kakvo se traži u svijetu odraslih, opomenuvši ga kako nije prilično da se djetinji (νηπιάας ὀχέειν). Međutim kako je ova izravna opomena izrečena u rasponu od 296. do 302. stiha, Džamanjić na kraju istog dijela ne izbjegava sličnu opomenu koja poziva Telemaha da se duhom ohrabri (*aude animo*), za što potencijal pronalazi u njegovoj fizičkoj zrelosti (*florentem*), u čilom tijelu (*valido corpore*), ali i svijesti o mogućoj šutnji nadolazećih naraštaja o njegovim djelima (*ne sileant te venientia secla*), što bi za jednog junaka predstavljalo tragediju.

Kako se u sadržajnim usporedbama ne bi ostalo isključivo na usporedbama koje su vezane uz odnos Atene i Telemaha, može se ponuditi i primjer važnosti ostalih pedagoških čimbenika na Telemahovu odgojnom putu. Jedan od njih je i lik vjernoga sluga Eumeja, koji je svojom vjernošću dojmio i samu Atenu, koja ga je iskoristila kao posrednika za konačni susret oca i sina. U vrijeme dok su Odisej i Eumej doručkovali, Telemah dolazi u obor na što su ga psi pozdravili mahanjem repova, a ne lavežom. Shvativši da se mladi gospodar sretno vratio kući, Eumej se skočio u čudu, tako da mu je čak i posude ispalo iz ruku, dok je Odisej morao smireno sjediti i čekati povoljan trenutak za svoje predstavljanje.⁴³

Cijeli susret Telemaha i Eumeja odiše i velikim obostranim poštovanjem.⁴⁴ Eumej mu upućuje riječi u kojima iskazuje zabrinutost. Izgrlivši ga i izljubivši, progovorio mu je krilate riječi (ἔπεα πτερόεντα προσηύδα), a riječi koje mu je progovorio nisu nipošto nedostojne, nego su to riječi koje bi i sam Odisej mogao uputiti svome sinu, nakon dvadeset godina izbivanja. Nazvao ga je milim svjetlom (γλυκερὸν φάος). Navodi mu strah koji ga je spopao zbog njegova odlaska u Pil te je mislio da ga više neće vidjeti (οὐ σ' ἔτ' ἐγὼ γε ὄψεσθαι ἐφάμην).

»καί ρ' ὀλοφυρόμενος ἔπεα πτερόεντα προσηύδα:
ἦλθες, Τηλέμαχε, γλυκερὸν φάος, οὐ σ' ἔτ' ἐγὼ γε
ὄψεσθαι ἐφάμην, ἐπεὶ ὄχρεο νηὶ Πύλονδε.« (Hom. *Od.* 16, 22–24)⁴⁵

»Venisti o tandem, lux cara! heu salvus ab urbe,
Quam timui, Pylia ne non dilecte redires.« (Džam. *Od.* 16, 27–28).

Cijeli stih koji uvodi Eumeja u dijalog, naglašavajući pritom način na koji se obraća Telemahu, riječima koje su »krilate«, Džamanjić u potpunosti

⁴³ U emotivnom trenutku susreta sluga s mladim gospodarom, Homer Eumeja uspoređuje s ulogom oca: »ὡς πατήρ«, Hom. *Od.* 16 11–14.

⁴⁴ Hom. *Od.* 16, 14–17.

⁴⁵ »Stane ga jauk, i on mu progovori krilate r'ječi:
Tu li si, sunašce drago, Telemaše! Vidjeti tebe
Više mislio nisam, otišao kako si u Pil.«

izbacuje. Naime upravo se taj izbačeni stih može uzeti kao predznak ljepote u kojem se vidi brižnost sluge prema mladom gospodararu, što i Džamanjić potvrđuje daljnjim prijevodom, kada ga naziva dragim svjetlom (*lux cara*), te da se bojao (*timui*) da se neće vratiti (*ne redires*) čitav iz Pila (*salvus ab urbe Pyllia*). Ujedno takva ljepota govora i krije u sebi nešto što se ne govori svakodnevno, nego pokazuje njegovanje međuljudskog odnosa s naglaskom na važnost koju onaj koji izgovara krilate riječi vidi u bližnjemu.

Zaključak

Dvije su sastavnice kroz koje bi se *Odiseju* moglo gledati pedagoški. Jedna je vezana za sam tijek djela, tj. za sadržaj radnje koja svojim smislom, posebno prateći Telemaha, pokazuje primjer borbe i ustrajnosti jednoga lika prema odrastanju u zdravu i odgovornu društvenu jedinku; druga se pak odnosi na sustavnost u smisljenoj uporabi osobnih imena i epiteta. Gledajući Džamanjićev prijevod na temelju ovih pedagoških fenomena, može se reći da posjeduje povremene ili čak potpune smisaone otklone koji su jasno vidljivi tek pomnim iščitavanjem izvornika i njegovim uspoređivanjem s prijevodom. Zbog toga se pojmovi *fides* i *venustas* kojima Džamanjić, baš kao i Kunić, želi stremiti, ne mogu u potpunosti pridjenuti njegovu pedagoški krnjem prijevodu.

Iako ovaj članak ne analizira Džamanjićev grčki izvornik *Odiseje*, kojim se poslužio prilikom prijevoda, teško bi bilo zaključiti da je pred njim stajao jedan krnji grčki primjerak koji je uzrokovao spomenute razlike koje su obrađene u ovom članku. Tome u prilog ide i zaključak temeljen na težini metričkoga usuda epa, koji je svojim uvjetovanjem proizveo to da su neki dijelovi epa čak i zaokruženiji u odnosu na izvornik,⁴⁶ upravo iz razloga što je za metričko upotpunjavanje pojedinih stihova bilo nužno povremeno izostaviti, ili pak dotjerati pa čak i dopuniti određene izraze, uz nadu da će izvorni smisao čitatelju ostati dohvatljiv. Pritom, ne može se isključiti ni činjenica da Džamanjiću nisu mogli biti poznati određeni pedagoški trenutci, barem ne onako kako ih, u hermeneutici Homerovih epova, uočava i prepoznaje suvremena znanost, stoga ih ni sam nije mogao djelotvorno sprovesti.

Ipak dužno je poštovanje prema veličini učinjenog djela koje je od velike važnosti za hrvatsku, ali i za svjetsku prevodilačku i opće literarnu baštinu temeljenu na vrijednosti klasika, među kojima je *Odiseja* uz *Ilijadu* daleko najutjecajnija. Upravo je veličina *Odiseje*, kako obujmom, tako i sadržajem, po svemu sudeći, jedan od glavnih razloga zašto je Džamanjićev pothvat krnj i

⁴⁶ Poput opisa pejzaža, pojedinih socijalnih odnosa i razgovora te ostalih trenutaka koji u sebi svojstvenom obliku sačinjavaju ep.

nedostatan jer, uz metričke uvjete i sadržajno bogatstvo, pomiješano sa samom veličinom epa, ni ne čude povremeni propusti. No sami propusti su upravo razlog da se postavi pitanje koje može biti podvrgnuto daljnjim raspravama i razmatranjima, a odnosi se na upitnu cjelovitost smisla koju može (a ponajprije koju je mogao) proizvesti Džamanjićev prijevod kod radoznalog čitatelja.

Pedagogical aspects of Džamanjić's translation of *Odyssey*

Summary

Initial parts of paper are showing Džamanjić's (1735 – 1820) life and work with special emphasis placed on motives and role models which guided Džamanjić in his translation of *Odyssey*. Then follows a review of what pedagogy represents in the writing and that is elaborated through the paper, especially through the comparison of Homer's Greek original and Džamanjić's Latin translation. This paper includes comparisons of structural factors, such as epithets, but also content ones which reveal, when carefully read from pedagogical aspect, differences between Latin translation and Greek original. In conclusion, it is suggested that there is incompleteness in Džamanjić's translation of *Odyssey* that is mostly due to complexity of one of the greatest works of world literature.

Key words: Brno Džamanjić, Homer, *Odyssey*, "Operis ratio", pedagogy